

Павловська А.А.,

старший викладач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Особливості призначення примусових заходів медичного характеру: міжнародно-правовий аспект

Чинним кримінальним та кримінальним процесуальним законодавством України передбачено систему норм, що спрямовані на врегулювання питань, пов'язаних із забезпеченням прав осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння і страждають на психічні захворювання (інші психічні розлади), що зумовлює потребу у застосуванні примусових заходів медичного характеру [1].

Так, відповідно чинного кримінального законодавства України, примусові заходи медичного характеру застосовуються до осіб, які визнані судом неосудними або обмежено осудними. Для визначення стану осудності закон передбачає юридичні і медичні критерії.

Означена проблематика є й залишається досить актуальною для українського суспільства та потребує нагального дослідження. Потрібно відмітити, що аналіз елементів схожості тих або інших інститутів Загальної частини кримінального права не займав достатньо серйозного місця в роботах учених-представників радянського соціалістичного права. Деякі зрушення в цьому напрямі намітилися лише останніми роками.

З огляду на це, можна з повним правом стверджувати, що проблема осудності, неосудності та віку кримінальної відповідальності на порівняльно-правовому рівні досліджена недостатньо. У зв'язку з цим дуже корисним, на наш погляд, стає вивчення зарубіжного досвіду, яке диктується передусім власними, національними інтересами. Адже, вивчення зарубіжного права «відкриває» перед юристом нові горизонти, дозволяє йому краще дослідити право своєї країни, бо специфічні риси цього права особливо виразно виявляються порівняно з іншими системами.

Більшість кримінальних законів зарубіжних країн передбачають звільнення від покарання осіб, що вчинили протиправне діяння в стані неосудності та застосовують до них запобіжні заходи у вигляді примусового лікування в спеціальній медичній установі. Інститут примусових заходів безпеки нині визнаний та сприйнятий усіма законодавчими системами. Він закріплений в кримінальному праві багатьох європейських держав як з континентальною системою права: Німеччині, Польщі, Іспанії, Італії, Швейцарії, так і в країнах загального права: Великобританія і США.

Кримінальне право Німеччини та Швейцарії передбачає «двоколійну» систему кримінально-правової дії, а саме дію покарання й примусових заходів безпеки. Примусові заходи безпеки, що застосовуються до психічно хворих в кримінальному законодавстві цих країн виділені в окрему главу: в Швейцарії – «Заходи безпеки», а в Німеччині – «Заходи виправлення та безпеки».

Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччини (далі –КК ФРН), а саме §61 встановлює вичерпний перелік заходів виправлення та безпеки. Так, ними є: поміщення в психіатричну лікарню, поміщення в лікувальний заклад для алкоголіків і наркоманів, встановлення нагляду; позбавлення водійських прав; заборона займатися певною професійною діяльністю [2].

Водночас, слід зазначити, що обмежено осудною визнається особа, яка хоча й не вважається психічно хворою, проте, відрізняється за своєю психічною структурою від нормального типу людей (психопати, істерики і т. п.). Так, особи, які визнані неосудними та вчинили суспільно-небезпечне діяння, не підлягають покаранню. Їх можна лише в примусовому порядку помістити в спеціальну психіатричну лікарню.

Відповідно до ст. 12 КК Швейцарії, приписи про неосудність і обмежену осудність не застосовуються до осіб, які самі призводять себе в стан тяжкого розладу або помутніння свідомості з наміром вчинити в такому стані злочинне діяння (наприклад, вживаючи алкоголь або наркотичні засоби)[3].

Зокрема, слід зазначити, що в КК Швейцарії міститься специфічна норма про так званий сумнівний душевний стан обвинуваченого, яка на наш погляд, носить швидше процесуальний, чим матеріальний характер і визначає випадки призначення психіатричної експертизи.

До заходів безпеки кримінальне законодавство Швейцарії відносить: ізоляція "звичайних" злочинців, заходи, що застосовуються до психічнохворих, виправлення тих, хто страждають на алкоголізм і наркоманію.

Стаття 43 КК Швейцарії передбачає, що суд може винести припис про поміщення душевно хворого, що вчинив діяння, за яке передбачено покарання каторжною в'язницею або тюремним ув'язненням, до лікувальної установи або притулку, якщо зазначеному хворому потрібний лікарський нагляд або особливий догляд [3]. Отже, можна зробити висновок, що метою цього заходу є як зменшення небезпеки вчинення нових суспільно-небезпечних діянь, так і їх профілактика.

Слід зазначити, що в кримінальному законодавстві Німеччини й Швейцарії режим примусових заходів безпеки, що застосовується до психічно хворої особи визначається ступенем її суспільної небезпечності. Так, у Швейцарії, якщо психічно хворий не є загрозою для суспільства, суд може призначити лікування амбулаторно.

В свою чергу суд Німеччини, призначаючи поміщення в психіатричну лікарню, може одночасно ухвалити рішення про умовне відстрочення даних заходів у разі особливих обставин, що дають підстави вважати, що мета цього заходу може бути досягнута і без його виконання. В даному разі за такою особою в обов'язковому порядку встановлюється нагляд [2]. Водночас КК Швейцарії передбачено, якщо психічно хворий є суспільно небезпечним або ж амбулаторне лікування відносно нього не досягає своєї кінцевої мети та представлятиме небезпеку для суспільства, то суддя повинен винести розпорядження про застосування до нього інтернування до спеціальної лікувальної установи або рішення про поміщення в притулок [3].

Таким чином, окремий аналіз кримінального законодавства щодо примусових заходів медичного характеру зарубіжних держав показує нам, що в деяких країнах, як у минулому, так і нині, питання, пов'язані із вчиненням особою злочину в неосудному або обмежено осудному стані досить повно законодавчо не розроблені, або взагалі не вирішені, а це як відомо, має принципове значення для притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Зазначені питання, поза сумнівом, вимагають подальшого вивчення, уточнення та вдосконалення з точки зору медицини, теорії кримінального права й судово-слідчої практики. Адже, світова законодавча кримінально-правова практика не виробила єдиної точки зору з приводу природи й суті кримінальної відповідальності осіб з психічним розладом і застосування до них примусових заходів медичного характеру, що не виключає осудності, тому її узагальнений законодавчий досвід не може бути вагомим аргументом на користь тієї чи іншої точки зору в науці вітчизняного кримінального права.

Список використаних джерел

1. Гаєвий В.Ф. Участь прокурора у судовому кримінальному провадженні про застосування примусових заходів медичного характеру: навчально-практичний посібник / В.Ф. Гаєвий.. – К.: Національна академія прокуратури України, 2013. – 56 с.
2. Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://constitutions.ru/archives/5854/2>.
3. Кримінальний кодекс Швейцарії [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.pandia.ru/text/77/458/812.php/>